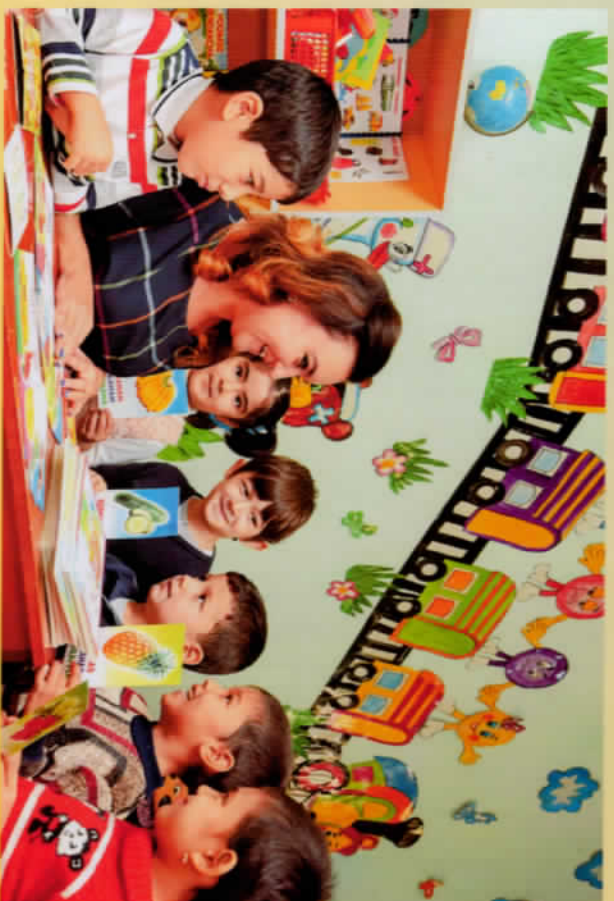

NOSIROVA RA'NO XAMIDOVNA

**MAKTABGACHA TA'LIMDA
METAKOGNITIV KO'NIKMALARNI
SHAKLANTIRUVCHI KLASTER
VOSITASIDA BOLALARNI
MAKTABGA TAYYORLASH**

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
MAKTABGACHA TA'LIM VAZIRLIGI

TOSHKENT VILOYATI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI

NOSIROVA RA'NO XAMIDOVNA

~13795/100~
**MAKTABGACHA TA'LIMDA
METAKOGNITIV KO'NIKMALARNI
SHAKLLANTIRUVCHI KLAISTER
VOSITASIDA BOLALARNI MAKTABGA
TAYYORLASH**

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
**AXBOROT RESURS MARKAZI
2-FILIALI**

«MALIK PRINT CO»
TOSHKENT – 2021

SO'Z BOSHI

Mas'ul muharrir:

p.f.d., prof. **Sh.A. Abdullayeva**

Tagrizchilar:

p.f.n, dotsent **X.R.Sanakulov**

pffd. **B.Mahmudov**

Mazkur monografiyada maktabgacha ta'limda metakognitiv ko'nikmalarni shakllantiruvchi klaster vositasida bolalarni maktabga tayyorlashning metodologik asoslari, klasterli yondashuvlarni qo'llashning jitmoy-pedagogik zarurati, maktabgacha yoshidagi bolalarda kognitiv va metakognitiv ko'nikmalarni shakllantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari, o'quv mashg'ulotlari samaradorligini oshirishda pedagogik ta'lim innovasion klasteri komponentlaridan foydalanish vazifalari ochib berilgan. Shuningdek, metakognitiv ko'nikmalarni shakllantiruvchi klaster vositasida bolalarni maktabga tayyorlashning innovasion metodik tizimi, oila, maktab va mahalla bilan hamkorligining klasterli yondashuvlari metakognitiv ko'nikmalarni shakllantiruvchi klaster talablari asosida maktabgacha yoshidagi bolalarning maktabga tayyorligini diagnostika qilish vazifalari keng yoritib berilgan. Monografiya pedagogika oliy ta'lim muassasalari bakalavr, magistr bosqichi talabarlari hamda maktabgacha ta'lim tashkilotlari pedagog xodimlari, maktabgacha ta'lim turlari bo'yicha pedagogik kadrlarning malakasini oshirish va qayta tayyorlashni amalga oshiradigan tashkilotlar va mazkur sohaga qiziquvchi keng omma uchun mo'ljallangan.

Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika instituti ilmiy Kengashining 2021 yil 30 noyabrda 6-sonli qarori bilan nashr etildi

Jahondagi rivojlangan mamlakatlarda davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarini tashkil qilish, maktabgacha ta'lim tizimini sifatli kadrlar bilan ta'minlashda tizimlararo manfaati hamkorlik hamda jitmoy buyurtma talablarini ta'minlashning muallabo yangi yondashuvlari, xususan, pedagogik ta'lim innovasion klasterini keng joriy etishga bo'lgan ehtiyoj yanada ortmoqda. Shu sababli bolalarning shaxs va sub'ekt sifatida shakllanishi, aqliy rivojlanishi, ma'naviy-axloqiy tarbiyalanishida hamkorlik muhitini yaratish dolzarb masalalar qatoridan o'rin egallagan. Bu borada Janubiy Koreya, Fransiya, Yaponiya, Germaniya kabi taraqqiy etgan davlatlarning maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning jismoniy rivojlanishi bilan bir qatorda, tafakkur erkinligi, mustaqil fikrlashini shakllantirishga jiddiy yondashadilar. Xususan, Fransiya, Frene va Vuison metodikasi, Amerikaning Inernational Preschool Curriculum dasturida maktabgacha yoshdagi bolalarning har tomonlama shakllanishida muhim ahamiyat kasb etuvchi mustaqil fikrlash jarayonini rivojlantirishga xizmat qiladigan innovasion usullar ishlab chiqilgan va amaliyotga joriy etilgan, bolalarni maktab ta'limiga sifatli tayyorlashda bu kabi jahon miqyosidagi ilg'or tajribalarni ommalashtirish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Dunyoda maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyati samaradorligini zamonaviy talablar asosida tashkil qilish va boshqarish, pedagog kadrlarning kompetentligini oshirish, maktabgacha ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlarning uzluksiz ta'lim bilan o'zaro aloqadorligini belgilaydigan omillarni aniqlash bo'yicha keng ko'lamdagi tadqiqot ishlari olib borilmoqda. Ushbu tadqiqotlar zaminida maktabgacha ta'lim tashkilotlarining didaktik jarayonlarini baholash tizimini, bolalarni maktabga tayyorlash uslublarini takomillashtirish masalalari yetakchilik qilmogda. Shu jihatdan maktabgacha ta'lim jarayonida metakognitiv ko'nikmalarni shakllantiruvchi klasterini qo'llash orqali bolalarni maktab ta'limiga samarali tayyorlash mazmuni va texnologiyasini takomillashtirish zaruriyati mavjud.

Mamlakatimizda so'ngi yillarda maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini monitoring qilish, pedagog kadrlarning malakasini oshirish, tarbiyalanuvchilarda shaxsiy fazilatlarini tarkib toptirish,

maktabgacha ta'limga bolalar gamrovini oshirish bo'yicha keng gamrovli islohotlar amalga oshirilmogda. Xususan, maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim va tarbiya berishning muqobil shakllarini yaratish, maktabgacha bo'lgan yoshdagi bolalarni har tomonlama rivojlantirish maqsadida zamonaviy innovasion va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarni joriy etish kabi muhim vazifalar belgilangan [3]. Bunda maktabgacha ta'lim sub'ektlari ehtiyojlarining qondirish, bolalarning qobiliyatlari, iste'dodlari, ichki imkoniyatlari, o'ziga xos individual-psixologik xususiyatlarini rivojlantirish, meta-kognitiv ko'nikmalarni shakllantirishning turli metodlarini qo'llash asosida bolalarni maktabga tayyorlash, ularning kompleks rivojlanishini ta'minlashning nazariy-metodologik asoslarini takomillash-tirish hamda ta'lim sifati va samaradorligi uyg'unligini asoslovchi tizimni ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevralda-gi PF-4947-son «O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Xarakatlar strategiyasi to'g'risida», 2017 yil 30 sentyabr-dagi PF-5198-son Farmoni, 2017 yil 9 sentyabrdagi PQ-3261-sonli qarori, 2019 yil 8 maydagi PQ-4312-son «O'zbekiston Respublika-si maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsept-siyasini tasdiqlash to'g'risida», 2021 yil 12 apreldagi PQ-5071-sonli «Maktabgacha ta'lim sohasida davlat-xususiy sheriklikni rivojlan-tirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi qarorlari, Va-zirlar Mahkamasining 2019 yil 13 maydagi 391-son «Maktabgacha ta'lim muassasalari faoliyatini yanada takomillash-tirish chora-tad-birlari to'g'risida»gi, 2019 yil 11 iyundagi 487-sonli «Maktabgacha ta'lim tizimiga ilg'or axborot va pedagogika texnologiyalarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida» gi qarori, shuningdek Maktabga-cha ta'lim vazirligining 2018 yil 18 iyundagi 1-mh sonli «Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari», «Ilk qadam» dasturi hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda ushbu monografiya muayyan darajada xizmat qiladi.

I BO'LIM.

MAKTABGACHA TA'LIMDA METAKOGNITIV KO'NIKMALARNI SHAKLLANTIRUVCHI KLASTER VOSTIASIDA BOLALARNI MAKTABGA TAYYORLASHNING METODOLOGIK ASOSLARI

1.1-§. Maktabgacha ta'limda metakognitiv ko'nikmalarni shakllantiruvchi klasterli yondashuvlarni qo'llashning ijtimoiy- pedagogik zarurati

Maktabgacha ta'lim bilan bog'liq ya'ni bolaning hamkorlikda o'qish faoliyatini rivojlantirish, ta'lim dasturlarini milliy tizimlarga muvofiqdastirish, ta'lim sifati boshqarish texnologiyalarini takomillash-tirish, maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi didaktik jarayon-larda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalarini takomillash-tirish kabi masalalar olimlarning tadqiqotlarida bir necha o'n yillar-dan beri e'tirof etib kelinadi [24; 28; 29; 35; 27; 37; 78; 79].

Maktabgacha ta'lim masalasi tadqiqining murakkabligi, ko'plab yondashuvlar orqali uni o'rganishga qaratilgan alohida metodlarni talab etadi. Ayni shu sababli, maktabgacha ta'limda metakognitiv ko'nikmalarni qo'llash asosida bolalarni maktabga tayyorlash ma-salalari bo'yicha ilmiy izlanishlar to'laqonlicha amalga oshirilma-ganligi mazkur monografiya ishining dolzarbligini yana bir karra isbot etadi.

Bugungi kunda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida didak-tik jarayonlarni takomillash-tirish o'sib kelayotgan yosh avlod-ni ma'naviy-axloqiy va intellektual rivojlantirishni sifat jihatidan yangi darajaga ko'tarishning eng muhim sharti hisoblanadi hamda o'quv-tarbiya jarayonida ta'limning innovasion shakllari va usulla-rini qo'llashga ko'maklashadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 30 sentyabrdagi PF-5198-sonli «Maktabgacha ta'lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillash-tirish chora-tadbirlari to'g'risida» Farmoni, 2017 yil 30 sentyabrdagi PQ-3305-sonli «O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida» qarori ijrosini ta'minlash hamda maktabgacha ta'lim muassasalarining davlat va nodavlat tarmoqlarini yanada kengaytirish maqsadida O'zbekiston

Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligining tashkil etilishi mamlakatimizda maktabgacha ta'lim tizimini takomillashtirishga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirishida tizim rivoji uchun asos bo'ldi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoev ta'kidlaganidek «2017 yil yurimida 15 ming 211 ta bog'cha faoliyat yuritgan bo'lsa, joriy yilda tasavvur qiling 5 ming 221 tadan mana shu joriy yilda 19316 taga yetdi. Davlat xususiy shirkchilik mexanizmlari hamda oilaviy bog'chalarning joriy etilishi, bir qator imtiyozlar berilishi tufayli 17 mingdan ziyod nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyati yo'lga qo'yildi. Ushbu islohatlar natijasida biz maktabgacha ta'lim qamrov darajasi 62% ga, 6 yoshli bolalar o'rtasida esa 77% yetkazishga erishdik» [18].

Maktabgacha ta'lim tizimini takomillashtirishga oid normativ-huquqiy hujjatlarda xususan, O'zbekiston Respublikasining «Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida»gi Qonuni [3] mamlakatimizda maktabgacha ta'lim tizimini tubdan isloh qilish, maktabgacha ta'lim va tarbiya sohasidagi davlat siyosatining asosiy yo'nalishlari, kelajak avlodning aqliy-intellektual, ma'naviy salohiyatini oshirish, komil inson tarbiyasiga e'tibor masalalari belgilanib murabbiylar avvalo jamiyatning yosh avlod ta'lim-tarbiyasiga qo'ygan ijtimoiy buyurtmasining asosiy ijrochisi sifatida e'tirof etiladi.

Bugungi kunda jahonda texnologiyalar va axborotlashirish jarayonlarining rivojlanishi davrida maktabgacha ta'limni isloh qilish, komil insonni tarbiyalash, ularga zamonaviy ta'lim berish masalalari birinchi navbatda hal qilinishi kerak bo'lgan vazifa hisoblanishi aynan, maktabgacha ta'limni isloh qilishda bolaning maktabga tayyorgarligi bilan belgilanuvchi ta'lim sifatini oshirish, ta'limga ko'yilgan zamonaviy talablar, tizimdagi muammolar va ularni hal qilishda ta'lim turlari va ta'lim mazmunini integratsiyalash uzluksiz ta'limni klasterlashirish asosida rivojlantirishni taqozo qilmoqda.

Yuqorida belgilangan vazifalardan kelib chiqqan holda tadqiqot ishida klaster yondashuvi asosida maktabgacha ta'lim sifatini oshirishga e'tibor qaratilganligi sababli dastlab, klaster tushunchasiga, uning tarixiy taraqqiyoti va davriy o'zgarishlar mazmunini bo'yicha keltirilgan tavsifarni tahlil etish maqsadga muvofiq.

Klaster tushunchasi birinchi marotaba iqtisodiyot sohasida

qo'llanilgan. Garvard biznes maktabi professori, iqtisodiyotdagi klaster nazariyasining asoschisi M.Porter klasterning shakllanish mexanizmini o'zaro raqobatbardoshlikning o'sishiga sabab bo'ladigan bir-biriga bevosita bog'liq sohalarning jamlanishi, deb tushuntirdi hamda ushbu hamkorlikning davlat iqtisodiyotidagi rolini aniqlab berdi [164].

Rus olimasi T.I.Shamovaklasterni raqobatbardosh, samaradorlikka erishishdan manfaatdor bo'lgan alohida sohalar birlashishining tashkiliy shakllarini kuchaytirish mexanizmi [209], deya tavsiflaydi. L.Bespalova esa klasterni ixtiyoriy komponentlar qatorida o'zining to'liq funksional ishchanlik qobiliyatini saqlaydigan bir nechta bo'laklardan iborat bo'lgan tuzilma [39], deb izohlaydi.

U.N.Xodjamqulov tadqiqotida keltirilganidek «Klaster yondashuvi universallik xarakteriga ega bo'lib, uning ta'lim tizimiga tatbiq qilinishi uzluksiz ta'lim tizimida mavjud tarqoqlikni bartaraf qilish, ta'lim turlarini umumiy maqsad atrofida birlashtirish, uzviylik va uzluksizlikni qaror toptirish, o'zaro raqobat va nazorat muhitini shakllantirish, pedagogik sohada samarali vorisiylikni ta'minlovchi yaxli tizimni yaratishga asos bo'ladi» [201].

Ta'lim sohasiga klaster yondashuvining kirib kelishi innovasion jarayon bo'lib, bunga umumiy o'rta ta'lim tizimida amalga oshirilishi lozim bo'lgan yangicha yondashuvlar sifatida ta'lim turlari o'rtasida o'zaro manfaatli aloqadorlikning innovasion-integratsion yondashuvlardagi mexanizmlarini keltirib o'tish mumkin. Ta'lim tizimiga nisbatan bu kabi innovasion yondashuv haqiqiy rivojlantirish jarayonining mantig'iga mos kelsa, ta'lim sifati samaradorligi ortadi. Ayniqsa, ta'lim muassasalarining boshqaruv tuzilmasida mavjud muammolarga nisbatan munosib innovasion yondashuvlar joriy qilinsa, mavjud vaziyatni oldindan baholay olish, hodisalarining rivojlanishini to'g'ri taxmin qilish, o'z vaqtida choralar ko'rish va tashkiliy boshqaruv tuzilmasiga tuzatishlar kiritish imkoniyati paydo bo'ladi. Ta'lim klasteri bu kabi muammolarning yechimiga nisbatan to'g'ri yondashuvni qaror toptiradi. Zero, klasterli integratsiya jarayonlari yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, moddiy, moliyaviy, texnologik, informatsion, uslubiy va kadrlar sohasidagi barcha resurslar jalb qilinganligi bilan ham eng kuchli mexanizm sanaladi.

Klaster moslashuvchan tarzda o'z tuzilmalari uchun boshqaruv